

Ruimte en waarden

Ruimte is gewoon. Ruimte is bij ons. Sommige ruimte is van ons. Wij hebben behoefte aan ruimte. Op het eerste gezicht aanvaarden we als definitie van ruimte allicht de meetbare, de geometrische ruimte. Kubieke meters etc. dienen als maatstok. Deze objectieve, statische notie van ruimte heeft met ons leven echter weinig te maken. Dat leven is bewegen, door tijd en ruimte. Dat leven is ook en vooral cultuur, zingeving. Ons leven krijgt pas betekenis door waarden, die wij zelf "leven". Oordelen over wat goed en kwaad of mooi en lelijk is spelen daarin een centrale rol. [Terwijl we het opschrijven weten we dat het woord "oordeel" niet voldoet: in onze waarden zijn ook emoties en zelfs passie aanwezig.]

Onze behoeften aan en waardering voor ruimte zijn strikt verbonden met onze waarden. En die ruimte heeft vaak een tijddimensie en correspondeert in het geheel niet met geometrische ruimtebegrippen:

- wij kijken naar een landschap, wandelen door een bos, zoeken de intimiteit van een kajuit op een schip, bezoeken een chatroom op internet, we hebben een thuis, en een tuin, en rijden over een weg. Onze beleving is gefilterd door onze waarden. Dat geldt voor de gehele, zongenaamd empirische, werkelijkheid. Wij zijn zintuiglijk met onze omgeving verbonden. De ruimtelijke dimensie van onze omgeving is niet monotoon, niet geometrisch, maar even gevarieerd als onze waarden. Bij uiteenlopende waarden passen verschillende noties van ruimte.

De structuur van onze waarden is niet hiërarchisch, is niet deductief, maar chaotisch. Onze waarden groeperen zich om ervaringen, om gebeurtenissen, leiden tot beoordeling en beleving, maar ondergaan tegelijkertijd ook verandering onder invloed van beleving en ervaring. Onze waarden zijn minder vluchtig dan een brandende sigaret, maar allerm minst onveranderlijk. Zij veranderen qua intensiteit, in onderlinge verhouding, maar ook van substantie, van inhoud. Veranderen waarden, dan wijzigen ook onze voorkeuren en behoeften. Veel ruimte heeft echter een duurzame bestemming gekregen die tot vaste vormen heeft geleid. Die vormen zijn niet moeiteloos of kosteloos te veranderen. Zo ontstaat een ruimteprobleem. Een van de vele.

Omdat het patroon van onze waarden en daarop gebaseerde strevingen niet gesloten is, is geen volledige opsomming van ruimtelijke begrippen of concepten mogelijk. Wij beschrijven enige belangrijke concepten.

Ruimte-concepten

Wij aanschouwen de wereld, althans een stukje daarvan, en "waarderen" die waarnemingen, filteren door waarden. Esthetische waarden domineren, bij waardering van het uiterlijk, maar ook utilitaristische. In begrippen rond landschappen treedt functionaliteit op de voorgrond. Het klassiek-Arcadische landschap ontleent zijn attractiviteit aan multi-functionaliteit. Maar ook mono-functionaliteit kan supreme betekenis krijgen: de voren van zojuist geploegde rulle rode Toscaanse aarde. Een landschap is eindig, is niet oneindig uitgestrekt. Een landschap is steeds omgeven door andere ruimte.

Een belangrijk deel van onze waarden rond ruimte heeft te maken met variëteit. De keuze van vakantiebestemmingen getuigt van onze behoeften aan die afwisseling. Het onderscheid tussen stedelijk en landelijk eveneens.

Soms beperkt menselijke activiteit zich tot het waarnemen zonder daadwerkelijk gebruik. We kunnen zelfs dromen over ruimte. Maar dikwijls vindt tot op zekere hoogte consumptie van ruimte plaats. Afhankelijk van de functionaliteit delen wij ruimte wel of niet: privacy houdt ook uitsluiting in, en een house party kan je niet in je eentje houden. Die verbinding met functionaliteit is wezenlijk voor ruimtegebruik en voor de duiding van schaarste aan ruimte.

Stedelijkheid is verdichting, van voorzieningen, van menselijke relaties. Die dichtheid is dus geen probleem, maar een kwaliteit.

Soms vernietigt te frequent gebruik van een ruimte de toegedachte functie, zoals die van een stiltegebied. Ruimte zonder beslotenheid is leegte. Beslotenheid heeft soms van doen met uitsluiting. Uitsluiting van anderen vindt plaats door vestiging van eigendomsrechten en andere private rechten of door overheidsmaatregelen. Dit geldt ook voor sommige vormen van ruimtelijke functionaliteit. Die uitsluiting is soms beperkt tot bepaalde periodes zoals huur, maar soms ook onbepaald. Die laatste vorm schept dus een beschikbaarheid van ruimte zonder noodzakelijk gebruik. Indien men schaarste aan geometrische ruimte veronderstelt, is deze vorm niet optimaal vanuit het gezichtspunt van consumptie van geometrische ruimte.

Is dichtheid een uiting van schaarste of een aspect van hoge kwaliteit? Is leegheid kwaliteit of gebrek aan nut? Zoals we al eerder aanduidden, is het antwoord afhankelijk van veronderstelde functionaliteit. Het antwoord kan ook verschillen voor een en dezelfde geometrische ruimte. In het algemeen zal ruimte immers multi-functioneel zijn.

Ruimte heeft niet noodzakelijke geometrische eigenschappen. Virtuele ruimte speelde in ons leven al lang een rol voordat de computer bestond. "Je geeft mij ruimte" is niet alleen een metafoor, maar heeft betrekking op "echte", zij het psychische ruimte.

Wij hanteren in ons dagelijks leven dus een veelheid van ruimte-concepten, die variëren met het waardendomein dat we hanteren en met de functionaliteit die we wensen of aantreffen. De ruimte is er.

Geometrische ruimte is noch te produceren noch te vernietigen. Maar de wijze waarop wij haar vullen of legen, bewerken of verwaarlozen is in hoge mate bepalend voor waardering en functionaliteit. Hoewel het heelal oneindig groot is en bovendien nog steeds schijnt uit te dijen, is ruimte mogelijkerwijze toch schaars.

Schaarse ruimte

Menselijke behoeften komen voort uit strevingen, ambities en waarden. Ruimte is te koop of te huur waardoor private ruimte ontstaat. Privaat bezit stelt in staat tot uitsluiting. Publieke ruimte behoort aan velen. Maar dit sluit schaarste niet uit. Het plein voor de St. Pieter in Rome kan zo vol zijn, dat nieuwe toestromende groepen belangstellenden worden geweerd. Het aantal tegelijk aanwezige museumbezoekers is aan strikte beperkingen onderworpen.

Er zijn veel aanwijzingen, dat behoeften aan ruimte sterk zijn toegenomen als gevolg van inkomensgroei. Wij hebben de middelen om onszelf over grote afstanden te verplaatsen, om elders ruimte te huren. Intussen staat onze thuisruimte leeg. Wij nemen door toerisme, of nog algemener door fysieke mobiliteit, ruimte in beslag.

Het begrip schaarste wordt tweeslachtig op het ogenblik dat wij beseffen dat we dikwijls de menigte, de volheid, de nabijheid van anderen juist opzoeken. Avontuur in de grote stad trekt. Functionaliteit varieert. Voor sommige functies is het juist gewenst de geometrische ruimte te plooiën en onderscheidingen te creëren. Landelijkheid krijgt betekenis door het onderscheid met stedelijkheid. Het geslaagde karakter van onze waarden kan met zich mee brengen, dat juist de interface onze aandacht krijgt, of dat nu de plotselinge scherpe overgang van het een op het andere is (de stadsmens op de hoge rots), dan wel de geleidelijkheid van de transitie (het park op de grens van de suburb), kan hier in het midden blijven. Afwisseling van functionaliteit lijkt belangrijk.

Nader onderzoek naar Nederlandse waarden lijkt belangrijk. De densiteit van onze steden is laag. Wij hebben sterke "boompje-beestje" behoeften, die duiden op voorkeur voor

parkachtige leefomgevingen. Waarschijnlijk houden we nogal van multi-functionele landschappen. Hieronymus Bosch en Breughel getuigen daarvan. Vincent van Gogh was een veel mono-functioneler schilder.

Agenda

Beleid richt zich vaak niet op 4-dimensionale ruimte, maar slechts op 2-dimensionale, op platte vlakken.

Beleid richt zich op sommige functionaliteiten, bestemmingen genoemd, en miskent andere.

Esthetische waarden zijn sterk ondervertegenwoordigd in beleid, utilitaristische oververtegenwoordigd.

Er bestaat nauwelijks een forum voor integratie van beschouwingwijzen.

Multi-functionaliteit ontstaat meer dan dat ze wordt gepland.

Maar ook verdringing en kwalijke externe effecten treden op als gevolg van eenzijdige presentatie van voorkeuren of te sterke privatisering van ruimte.

Nadenken over meervoudig ruimtegebruik vergt een voorafgaande doordinking van de driehoek

geometrische
ruimte

samenlevings-
behoeften

functionele
ruimte

Dat vergt essay-bijdragen vanuit de:

- wijsbegeerte
- planologie
- sociale psychologie
- (- architectuur?)
- (- bestuurskunde?)

Roel in 't Veld
4 juni 2000
Sesimbra - Portugal